АЗӘРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛӘР АКАДЕМИЈАСЫНЫН ХӘБӘРЛӘРИ
КЕОЛОКИЈА-ЧОҒРАФИЈА ЕЛМЛӘРИ СЕРИЈАСЫ, 1958, № 6

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
СЕРИЯ ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НАУК, 1958, № 6

Р. Ә. ӘЛИЕВ

ЧӘНУБ-ШӘРГИ ГАФГАЗЫН ШИМАЛ ЈАМАЧЫНДА СОНРАДАН КӘТИРИЛМИШ АЛТ ТӘБАШИР ЧӨКҮНТҮЛӘРИНӘ АИД ОЛАН ФАУНА ГАЛЫГЛАРЫНЫН ТАПЫЛМАСЫ ҺАГГЫНДА

Чәнуб-шәрги Гафгазын шимал јамачында палеонтоложи—стратиграфик ишләр апарыларкән мүәллиф тәрәфиндән Таһирчал вә Вәлвәлә чайларынын башланғычында јајылмыш үст тәбашир чөкүнтүләриндән күлли мигдарда брахиопод, пелесипод вә аммонит фаунасы топланылмышдыр.

Топланылмыш материалын палеонтоложи тәдгиги заманы ашкар эдилмишдир ки, бу фауна апт вә алб јашлыдыр вә беләликлә нисбәтән чаван чөкүнтүләрә сонрадан кәтирилмишдир. Тапылмыш фауна мүәллиф тәрәфиндән јашы сантон кими тә'јин эдилмиш, конгломерат чагылларында әмәлә кәлмишдир. Бурада, ашағыдакы нөвләр вә нөв мүхтәлифлији тапылмышдыр: *Kingena* sp., *Rhynchonella sulcata* (Park.) Dav., *Barbatia aptiensis* Pict. et Camp., *Corbis corrugata* Sow., *Lima cottaldina* d'Orb., *Septifer* cf. *lineatus* Sow., *Nucula* cf. *pectinata* Sow. var. *tenuicostata* Mordv., *Cucullaea eichwaldi* Karak., *C.* sp. ind. aff. *cornueli* d'Orb., *C. glabra* Park., *Opis* sp. ind., *Thetironia minor* Sow. var. *transversa* Renng., *Astarte* cf. *obovata* Sow., *Trigonia* cf. *spinosa* Park., *Phyllopachyceras baborense* Coq., *Protetragonites strangulatus* d'Orb., *Ancyloceras* cf. *blancheti* Pict. et Camp., *A.* cf. *furcatum* d'Orb., *A.* cf. *nicoleti* Pict. et Camp., *A.* ex gr. *simbirskensis* (Jasikov) Sinz., *Turrilites* cf. *bergeri* Brongn., *Colchidites* sp. ind., *Pseudohaploceras* cf. *matheroni* d'Orb. var. *caucasica* Lupp., *Matheronites ridzewskyi* Karak., *Epicheloniceras* cf. *tschernyschowi* Sinz., *Costidiscus* sp., *Hamites* sp., *Deshayesites dechyi* Papp, *D.* cf. *deshayesi* Leym. вә башгалары.

Көстәрилән сијаһыда бүтүн формаларын јарысыны тәшкил едән аммонитләр нөвләрин мүхтәлифлијинә көрә биринчи јердә дурур. Сонра нөвләрин мигдарына көрә аммонитләрдән бир аз кери галан пелесиподлар кәлир. Бурада брахиоподлар касыбдыр.

Формаларын чоху бир нечә нүсхәдә тапылмышдыр. Бүтүн бунлар бу формаларын бу вә ја дикәр нөвләрә аид олмаларыны ајдын сөјләмәјә имкан верән нүвәләрә маликдир.

Сонрадан кәтирилмиш фаунанын јашынын әсасландырылмасы үчүн аммонитләр лазыми рол ојнајыр. Онларын арасында аптын рәһбәр формалары вардыр: *Ancyloceras* cf. *blancheti* Pict. et Camp., *A.* cf. *furcatum* d'Orb., *A.* ex gr. *simbirskensis* (Jasikov) Sinz., *Pseudohaploceras* cf. *matheroni* d'Orb. var. *caucasica* Lupp., *Matheronites ridzewskyi* Karak., *Deshayesites* cf. *dechyi* Papp, *D.* cf. *des-*

hayesi Leym. вә *Epicheloniceras* cf. *tschernyschowi* Sinz. Ялныз бир форма—*Turrilites* cf. *bergeri* Brongn. алб јашыны көстәрир.

Пелесипод вә брахиоподларын арасында бир нечә сәчиййәви формалар вардыр. Мәсәлән *Cucullaea glabra* Park. апт чөкүнтүләри үчүн сәчиййәвидир, *Nucula pectinata* Sow. var. *tenuicostata* Mordv. вә *Rhynchonella sulcata* (Park.) Dav. -а исә алб чөкүнтүләриндә раст кәлмәк олур. Галан формалар апт вә алб јашына зидд дејилдир.

Сонрадан кәтирилмиш алт тәбашир јашлы фауналарын тапылмасы бир нечә палеочоғрафи нәтичәләр вермәјә имкан јарадыр: 1) нисбәтән гәдим сүхурлардан јујулмуш фауна галыглары һәмин районда вахты илә апт вә алб чөкүнтүләрин интишар етмәсинә дәлаләт едир. Бу чөкүнтүләри, еһтимал ки, үст тәбашир трансгрессиясы јумушдур; 2) тапылан фауна галыгларынын тәркиби һәмчинин јујулмуш сүхурларын хүсусиййәтини бир гәдәр ајдынлашдырмаға имкан верир. Бу чөкүнтүләр, көрүнүр ки, дәрин су шәраитиндә дејил, ачыг дәниз шәраитиндә әмәлә кәлмишдир. Бу чөкүнтүләрин тамамилә јујулмасы онларын һәмчинин чох аз галынлыға малик олмаларыны сүбут едир.

Сонрадан кәтирилмиш фауна галыгларынын јухарыда көстәрилдијии јерләри Судур кеоантиклинал зонасы вә Шаһдағ-Хызы синклинориси әһатәсиндә јерләшир. Судур кеоантиклинал зонасында тәбашир чөкүнтүләринин кәсилиши валанжин, һотерив, баррем, кампан вә датын нормал дәниз чөкүнтүләриндән ибарәтдир. Шаһдағ-Хызы синклинориси әһатәсиндә чох заман өзүнүн флиш хассәсилә ифадә олунмуш тәбашир чөкүнтүләринин там кәсилишинә раст кәлирик, кеосинклинал зонанын сантон әсри чөкүнтүләриндән сонрадан кәтирилмиш күлли мигдар апт-алб фаунасынын тапылмасы бу заман кеоантиклинал зонанын гуру олмасы вә көстәрилән фаунанын флиш чөкәклијинә апт вә алб чөкүнтүләринин мөвчуд олмадығы кеоантиклинал зона әразисиндән кәтирилдијини көстәрир.

Сонрадан кәтирилмиш формаларын сијаһысына нәзәр јетирәркән, онларын Шимали Гафгазын вә Загафгазијанын алт-тәбашир чөкүнтүләриндә раст кәлән формаларла чох охшар олдуғуну асанлыгла гејд етмәк мүмкүндүр. Бу фауна Аралыг дәнизи хүсусиййәтини дашыјыр вә ону көстәрир ки, нәзәрдән кечирилән саһә апт вә алб заманы Шимали Гафгазын вә Загафгазијанын апт вә алб һөвзәләри илә әлагәдә олан нормал дәниз һөвзәсилә әһатә олунмушдур.

Өзүнүн стратиграфик әһәмиййәтини итирмәсинә бахмајараг тапылмыш фауна чәнуб-шәрги Гафгазын шимал јамачындакы апт вә алб чөкүнтүләринин фаунистик хүсусиййәтини хејли тамамлајыр. Ашағыда топладығымыз пелесипод вә аммонитләрин гыса тәсвири верилир.

Формаларын тапылдығы јер вә јајылмасы биринчи чәдвәлдә көстәрилир.

Тип: **MOLLUSCA**

Синиф: LAMELLIBRANCHIATA

Дәстә: TAXODONTA Neumayr

Аилә: NUCULIDAE Gray

Чинс: **Nucula** Lamarck

Nucula cf. *pectinata* Sow. var. *tenuicostata* Mordv.

II чәдвәл, шәкил 1

Өн вә алт кәнарлары сыныг олан нүвә умуми көрүнүшүнә вә бәзијинә көрә Т. А. Мордвилконун тәсвир етмиш олдуғу нүсхә илә там охшарлыг тәшкил едир.

Сәчиййәви *N. pectinata* Sow. вә *N. pectinata* Sow. var. *caucasica* Mordv.-дән бизим нүсхә өлчүсүнә вә нахышларынын хүсусиййәтинә көрә фәргләнир.

Чинс **Barbatia** Gray

Barbatia aptiensis Pict. et Camp.

II чәдвәл, шәкил 2

1932. *Barbatia aptiensis* Мордвилко. Пелециподы..., сәһ. 23, II чәдвәл, шәкил 12 (синонимика)

Узунлуғу 29 *мм* (1), һүндүрлүйү 16 *мм* (0,55), галынлығы 15 *мм* (0,51).

Нүвә зәиф габарыг, бә'зи ерләрдә габығын галыглары илә өртүлүдүр. Онун формасы узунсов олуб гейри-бәрабәр тәрәфлидир. Тил шәклиндә олан гыса өн кәнары килид кәнары илә тәхминән дүз буҹаг әмәлә кәтирир вә тәдриҹән азҹа әйилмиш алт кәнара кечир. Габығын узунлуғунун $^{3}/_{4}$ һиссәсини тәшкил едән килид кәнары дүз вә энсиздир. Тәпәҹикләр алчаг вә бәрабәр олуб, өн кәнара яхынлашыр. Өн кәнардан арха кәнара, килид кәнары бою, энсиз арея кечир. Скулптура айдын көрүнән консентрик вә күлли мигдар назик радиал габырғалардан ибарәтдир.

B. aptiensis Pict. et Camp. *B. raulini* d'Orb.-дән габығын арха кәнарынын чох йүксәк олмасы, алт кәнарын нисбәтән чәп вә әйри олмасы илә вә габығын өн кәнарында бир нечә күчлү радиал габырғаларын мөвҹуд олмасы илә фәргләнир.

B. neocomiensis d'Orb. *B. aptiensis* Pict. et Camp.-дан өзүнүн алт кәнарынын габарыглығы илә вә итиләшмиш, даралмыш арха кәнарын мөвҹуд олмасы илә фәргләнир.

Аилә: PARALLELODONTIDAE Dall

Чинс: **Cucullaea** Lamarck

Cucullaea glabra Park.

II чәдвәл, шәкил 3

1932. *Cucullaea glabra* Мордвилко. Пелециподы..., сәһ. 26, I чәдвәл, шәкил 1—4; II чәдвәл, шәкил 1—4; IV чәдвәл, шәкил 12 (синонимика).
1955. *Cucullaea glabra* Эристави. Нижнемеловая фауна Грузии, сәһ. 9.

Габыг гейри-бәрабәр тәрәфли, чәп, овал, нисбәтән һүндүр вә чох габарыгдыр.

Даирәви өн кәнар килид кәнарынын өн гуртараҹағы илә ирәли чыхан кичик гулағабәнзәр буҹаг әмәлә кәтирир вә тәдриҹән габығын гөвсвари әйилмиш алт кәнарына кечир. Арха вә алт кәнарлар өз араларында гөвс әмәлә кәтирир. Тәпәҹикләр һүндүр, зәиф димдиквари, азачыг өн кәнара әйилмишдир.

Габығын скулптурасы назик, бир-биринә яхын ерләшмиш консентрик вә зәиф радиал чызыглардан ибарәтдир.

C. mailleana d'Orb. нисбәтән узун, хейли чәп вә радиал габырғалары олмаян айдын көрүнән консентрик шырымлара маликдир.

C. marceana d'Orb. овал көрүнүшә, нисбәтән көдәк арея вә бир нечә һамар габыға маликдир.

Cucullaea eichwaldi Karak.

II чәдвәл, шәкил 4.

1897. *Arca (Cucullaea) Eichwaldi* Каракаш. Меловые отложения северного склона..., сәһ. 64, чәд. V, шәк, 4.

Узунлуғу	Һүндүрлүйү	Галынлығы
32 *мм* (1)	24 *мм* (0,75)	26 *мм* (0,81)
25 *мм* (1)	19 *мм* (0,76)	22 *мм* (0,88)

Габыг габарыг, гейри-бәрабәр тәрәфли вә чох галындыр. Габығын өн тәрәфи гыса, арха тәрәфи исә узунсовдур. Өн кәнар даирәвидир. Өн кәнарла тәдричән бирләшән вә чәп кәсилмиш арха кәнарла ити бучаг тәшкил едән алт кәнар да даирәвидир. Тәпәчикләрдән алт вә арха кәнарын сәрһәддинә доғру азча әйилмиш кәскин тил кечир. Габығын тәпәчийиндән арха-алт кәнара доғру, юхарыда көстәрилән тиллә килид кәнары арасындан әсас тилә, демәк олар ки, паралел, әлавә кәскин бир тил кечир. Тәпәчик һүндүр олуб, ичәрийә вә арха тәрәфә әйилмишдир. Габығын сәтһи күлли мигдар галын вә дүз радиал габырғаларла, һәмчинин хырда консентрик бөйүмә хәтләрилә өртүлмүшдүр.

Тәсвир олунмуш форма өз көркәминә вә бир сыра башга әламәтләринә көрә *C. gabrielis* d'Orb.-ә охшайыр, лакин яшы илә әлагәдар олараг, габырғаларын итмәмәсинә көрә *C. gabrielis* d'Orb.-дән фәргләнир.

Дәстә: DYSODONTA Neumayr

Аилә: MYTILIDAE Lamarck

Чинс: **Septifer** Récluz

Septifer cf. *lineatus* Sow.

II-чәдвәл, шәкил 5

1900. *Septifer lineatus* Woods. A Monogr. of the cret. lamell. of England, vol, I, p. I, p. 106, pl. XVIII, fig 1—12 (синонимика).
1925. *Septifer lineatus* Ренгартен. Асса-Камбилеевка. . . ., сәһ. 67.

Габыг назик, узунсов, бөйүрләрдән сыхылмыш, әйилмиш, тәпәчикдән арха кәнара доғру бәрабәр габармышдыр. Тәпәчик кичик, әйилмиш вә габығын гуртарачағында ерләшмишдир. Скулптура айдын көрүнән аралы консентрик габырғаларла кәсилмиш зәиф, лакин айдын көрүнән радиал габырғалардан ибарәтдир.

Бу нөв *S. cornuelianus* d'Orb.-дән нисбәтән гыса вә әйилмиш формасына вә һәмчинин килид кәнарына көрә фәргләнир.

Аилә: LIMIDAE d'Orb.

Чинс: **Lima** Bruguiére

Lima cottaldina d'Orb.

II чәдвәл, шәкил 6

1926. *Lima cottaldina* Ренгартен. Асса-Камбилеевка..., сәһ. 52 (синонимика).

Узунлуғу 15,5 *мм* (1), һүндүрлүйү 11,3 *мм* (0,72), галынлығы 10 *мм* (0,64).

Габыг узунсов, чәп, ястылашмыш вә гейри-бәрабәр тәрәфлидир. Өн кәнар даирәви, арха кәнары исә азачыг чәпләшмиш, тәдричән алт вә үст кәнарлара кечир. Килид кәнары гыса вә дүздүр. Үст кәнар исә дүз вә узундур. Тәпәчик әйилмиш вә алчагдыр. Габығын өн тәрәфи азачыг ичәри батмышдыр. Габыг үчбучаг шәклиндә кәсишән 18—19 ири габырғаларла өртүлүдүр. Бу габырғаларын арасында хырда аралыг габырғачыглар ерләшир. Габығын өн тәрәфиндә габырғаләр зәифләшмиш, арха тәрәфиндә исә нисбәтән кәскиндир.

Тәсвир олунан нөвә ән яхын *L. royeriana* d'Orb. өзүнүн дәйирмиләшмиш ьә садә габырғалары илә фәргләнир.

L. moreana d'Orb. өзүнүн бучагвари габырғалары илә тәсвир олунан формая яхындыр, лакин L. *moreana* d'Orb.-нын габырғалары бир-бириләрилә бәрабәр вә нисбәтән чохдур. Үмумиййәтлә о нисбәтән даирәви, гыса вә азачыг чәпдир.

Дәстә: PREHETERODONTA Douvillé

Аилә: TRIGONIIDAE Lamarck

Чинс: **Trigonia** Bruguiére

Trigonia cf. *spinosa* Park.

II чәдвәл, шәкил 7

1932. *Trigonia spinosa* Мордвилко. Пелециподы..., сәһ. 50, IV чәдвәл, шәкил 3—5 (синонимика).

Габыг бир гәдәр шишкин, овал шәклиндә олуб, бир аз һүндүр тәпәчийә маликдир. Габығын өн вә алт кәнары даирәвидир. Скулптура айдын, кичик вә сәчиййәви, ити дишләшмиш, пилләвари габырғалардан ибарәтдир.

Бу нөв *T. archiaci* d'Orb.-йә чох охшайыр лакин ондан габығын бәзәклийилә фәргләнир.

T. archiaci d'Orb.-ин габығындакы пилләвари габырғалар дишләшмәдән мәһрумдур.

T. ornata d'Orb. *T. spinosa* Sow.-дан габырғаларда дишләшмәнин олмамасы вә габығын нисбәтән узунсов формая малик олмасы илә фәргләнир.

Дәстә: HETERODONTA Neumayr

Аилә: ASTARTIDAE Gray

Чинс: **Astarte** Sowerby

Astarte cf. *obovata* Sow.

II чәдвәл, шәкил 8

1822. *Astarte obovata* Sowerby. Min. Conch., vol. IV, p 73, pl. CCCLIII.
1857. *Astarte obovata* Pictet et Renevier. Foss. Terr. Aptien., p. 86., pl. XI, fig. 1.
1906. *Astarte* (*Eriphyla*) *obovata* Woods. A Monogr. of the cret. lamell. of England, vol. II, part III, p. 113, pl. XV, fig. 15—18; pl. XVI, fig. 1—3.

Габыг бөйүк, овал, чәп, зәиф габарыг вә кәскин гейрибәрабәр тәрәфлидир. Өн кәнар дәйирмиләшмиш вә тәпәчийин алтында ичәри

батмышдыр. Үст кәнар тәпәчийин арха һиссәсиндә зәиф вә тәдричи әйрилийә маликдир. Тәпәчик һүндүр вә ирәлийә әйилмишдир. Габығын сәтһи кәскин консентрик бөйүмә хәтләри илә өртүлмүшдүр.

A. obovata Sow. өзүнә яхын олан *A. buchi*-йә нисбәтән дәрин, айдын вә бир гәдәр галын габырғалара маликдир.

Бу нөв *A. gigantea* Desh-дән нисбәтән узунсов олмасы илә, *A. moreausa* d'Orb.-дән исә нисбәтән гыса килид кәнары илә фәргләнир.

Чинс: **Thetironia** Stoll.

Thetironia minor Sow. var. *transversa* Renng.

II чәдвәл, шәкил 9

1932. *Thetironia minor* Sow. var. *transversa* Мордвилко. Пелециподы..., сәһ. 68, VI чәдвәл, шәкил 7 (синонимика).

Узунлуғу 35 *мм* (1), һүндүрлүйү 34,2 *мм* (0,97), галынлығы 27,3 *мм* (0,78).

Габыг бәрабәр тайлы, гейри-бәрабәр тәрәфли, габарыг вә арха-ашағы истигамәтдә бир гәдәр узунлашмышдыр. Килид кәнарынын арха һиссәси өн һиссәйә нисбәтән узундур. Өн кәнар гысадыр. Габығын кәнарлары тәдричән бир-биринә кечир. Арха кәнардан килид кәнары бою тәпәчийә доғру энли шырым кечир. Тәпәчикләр чох һүндүр, өн кәнара доғру әйилмиш вә гейри-симметрикдир. Нүвәнин сәтһи бир-бириндән чох аралы ерләшән вә чох инкишаф этмиш консентрик габыгларла өртүлмүшдүр.

Тәсвир олунан нөвдән фәргли олараг *T. minor* Sow. симметрик тәпәчикли вә бәрабәр тәрәфли габығa маликдир.

Тәсвир олунан мүхтәлиф нөв *T. minor* Sow. var. *daghestanensis* Mordv-.дан габығынын аз габарыг вә аз һүндүр олмасы илә, тәпәчикләрин өн кәнарларына доғру бир гәдәр зәиф мейл этмәсилә фәргләнир.

Синиф: CEPHALOPODA Cuvier

Дәстә: AMMONOIDEA

Аилә: PHYLLOCERATIDAE Zittel

Чинс: **Phyllopachyceras** Spath

Phyllopachyceras baborense Coq.

III чәдвәл, шәкил 1 вә 11

1955. *Phyllopachyceras baborense* Эристави. Нижнемеловая фауна Грузии, сәһ. 48 (синонимика).

Узунлуғу	Һүндүрлүйү	Галынлығы	Көбәйи
12,8 *мм* (1)	7,1 *мм* (0,55)	6,6 *мм* (0,51)	1,8 *мм* (0,14)
13,2 *мм* (1)	7,5 *мм* (0,56)	7,1 *мм* (0,53)	1 *мм* (0,07)
15,3 *мм* (1)	9,5 *мм* (0,62)	8,9 *мм* (0,58)	1,3 *мм* (0,09)
37,42 *мм* (1)	20,8 *мм* (0,55)	20,8 *мм* (0,55)	3 *мм* (0,08)

Дөнүмләри әһатәэдичи, нисбәтән энли вә чох энсиз көбәклидир. Дөнүмләрин һүндүрлүйү онларын галынлыгларындан артыгдыр. Нисбәтән чох галынлыг дөнүмләрин орта һиссәсиндә мүшаһидә эдилир, бунунла да әлагәдар олараг дөнүмләрин кәсилиши овал формасына яхынлашыр. Ян тәрәфләр азачыг ястылашмышдыр. Сифонал сәтһи

дәйирмиләшмишдир. Габығын үзәриндә күчлә сечилә билән чох назик, дүз радиал чызыглар вардыр. Сутур хәтти биринчи үчбудаглы ян ганадын сифонал ганада нисбәтән узун олмасы илә сәчиййәләнир. Йәһәрләр икибудаглы, демәк олар ки, симметрикдир.

Phyllopachyceras baborense Coq.-йә *Ph. rouyi* d'Orb.-а яхындыр, лакин бунлар дөнүмләринин кәсилишләри илә бир-бириндән фәргләнирләр, белә ки, *Ph. rouyi* d'Orb.-да дөнүмләрин ән галын һиссәси габығын 1/3-и баш тәрәфиндә ерләшир ки, бунунда нәтичәсиндә сифонал тәрәф энли вә азачыг ястылашмышдыр.

Ph. baborense Coq. var. *elliptica* Renng.-дә дөнүмләрин галынлығы тәсвир олунан нөвүн дөнүмләринин галынлығы илә тәхминән эйнидир, лакин бу нөвүн ағзы нисбәтән һүндүрдүр, буна көрә дә дөнүмләринин кәсилиши нисбәтән эллипсоидалдыр.

Ph. baborense Coq. var. *planulata* (Dj.) Er. дөнүмләринин кәсилишинин ясты олмасы илә сәчиййәләнир.

Аилә: PROTETRAGONITIDAE Spath

Чинс: **Protetragonites** Hyatt

Protetragonites strangulatus d'Orb.

III чәдвәл, шәкил 2

1955. *Protetragonites strangulatus* Эристави. Нижнемеловая фауна Грузии, сәһ. 55 (синонимика).

Узунлуғу 21,4 *мм* (1), һүндүрлүйү 7,3 *мм* (0,34), галынлығы 7,0 *мм* (0,32), көбәйи 10 *мм* (0,46).

Нүсхә нисбәтән зәиф бөйүйән, демәк олар ки, әввәлкиләри әһатә этмәйән 4—5 дөнүмә маликдир. Дөнүмләрин һүндүрлүйү эниндән артыгдыр. Онларын ян тәрәфи азачыг ястылашмыш, кәсилиши исә дәйирмиләшмиш—дөрдбучаглыдыр. Скулптурасы 5—6 дүз, чох зәиф сыхмалардан вә хырда надир дүзүлмүш радиал чызыглардан ибарәтдир. Көбәйи хейли энлидир.

Тәсвир олунан нөвә *Pr. quadrisulcatus* d'Orb. вә *Pr. crebrisulcatus* Uhl. яхындыр. Биринчи нөв нисбәтән энли, тохунан дөнүмләрә, аз мигдар дәрин сыхылмалара вә дәйирми ағыза маликдир. Икинчи нөв исә эксинә, энсиз дөнүмләрә вә күлли мигдар сыхылмалара маликдир.

Аилә: ANCYLOCERATIDAE Meek

Чинс: **Ancyloceras** d'Orb. emend. Haug

Ancyloceras cf. *nicoleti* Pict. et Camp.

III чәдвәл, шәкил 3

1897. *Ancyloceras* (?) *nicoleti* Каракаш. Меловые отложения.., сәһ. 31, IV чәдвәл, шәкил 14 a, b, c, d (синонимика).

Дахили нүвәнин гырынтысы янлардан сыхылмыш, сифонал сәтһдә ястылашараг, азачыг әйри-үйрү габырғаларла өртүлмүшдүр. Бу габырғалар бир-бириндән энли саһәләрлә араланыб, харичи һиссәнин һәр тәрәфиндә һәрәси бир тумурчуға маликдир. Бир тәрәфин тумурчуғу о бири тәрәфин тумурчуғу илә габырға васитәсилә бирләшир.

Тәсвир олунан нөвә *A. cornueli* d'Orb. чох яхындыр, лакин ахырынчы нөв тәсвир олунан нөвдән дөнүмләринин нисбәтән һүндүр олмасы илә вә хүсусилә, дахили һиссәдә гырылан, бир-бириндән аралы

ерләшән габырғалардан тәшкил олунмуш скулптурая көрә фәргләнир.

A. blancheti Pict. et Camp. тәсвир олунан нөвдән дөнүмләринин дәйирми кәсилишләринә көрә вә дахили һиссәдә сөнән вә харичи тәрәфә дәйишмәмиш һалда чыхан габырғалары илә фәргләнир.

Ancyloceras cf. *blancheti* Pict. et Camp.

III чәдвәл, шәкил 4

1897. *Ancyloceras* (?) cf. *blancheti* Каракаш. Меловые отложения..., сәһ 32, IV чәдвәл, шәкил 16 (синонимика).

Бизим коллексияда олан дөнүмләрин гырынтылары Pict. et Camp-да вә һәмчинин Каракашын әсәриндә *A. blancheti* адланан форманын дөнүмләринин гырынтыларына охшайыр.

Бизим формалар *A. nicoleti* Pict. et Camp.-а чох яхындыр. Ахырынчы форма биринчидән ястылашмыш энлара малик олан азачыг сыхылмыш дөнүмләрә, харичи һиссәдә сөнән габырғалара вә сифонал сәтһдә һәр бир габырғанын үзәриндә олан бир чүт тумурчуглара көрә фәргләнир.

A. ellipticus Mant. тәсвир олунан нөвдән сыхылмыш формасы харичи һиссәдә ики бир-биринә яхын ерләшмиш тумурчуға малик олан әйилмиш габырғалары илә фәргләнир.

A. spinatus Hebert габырғаларынын һәрәси бир сифонал тумурчуға маликдир.

Ancyloceras cf. *furcatum* d'Orb.

III чәдвәл, шәкил 5

1897. *Crioceras (Ancyloceras)* cf. *furcatum* Каракаш. Меловые отложения..., сәһ. 30, IV чәдвәл, шәкил 17 (синонимика).

Дөнүмләрин эн кәсийи даирәвидир. Габыг харичи һиссәдә сифонал хәтт бою гырылан галын, даирәви, садә габырғаларла өртүлмүшдүр. Габығын гыврым һиссәсиндә габырғалар икийә айрылыр вә әввәлки кими гырылан шәкилдә галыр.

A. pulcherrimus d'Orb. тәсвир олунан нөвдән ағзынын чеврәси, харичи һиссәдә гырылан вә сутур хәттинин башга хүсусиййәтилә фәргләнир.

Аилә: TURRILITIDAE Meek

Чинс: **Turrilites** Lamarck

Turrilites cf. *bergeri* Brongn.

III чәдвәл, шәкил 6,

1955. *Turrilites* cf. *bergeri* Эристави. Нижнемеловая фауна Грузии, сәһ. 157 (синонимика).

Бу нөвүн этрафлы тәсвири М. С. Эриставинин ишиндә верилир. Лакин гейд этмәк лазымдыр ки, бизим нүсхәләрин габырғалары 4 йох 3 сыра тумурчуға маликдир (тумурчугларын дөрдүнчү сырасы сахланылмамышдыр).

4 сыра тумурчугларын олмасына көрә нөв, *T. elegans* d'Orb. *T. robertianus* d'Orb., *T. gresslyi* Pict.-ә охшайыр, лакин бу формаларда олан тумурчугларын арасындакы мәсафә һамысында эйнидир. *T. elegans* d'Orb.-дә алт тумурчуглар нисбәтән зәифдир, *T. rober-*

tianus d'Orb.-да әсас габырғалардан башга тумурчугсуз аралыг габырғалар мөвчуддур, *T. gresslyi* d'Orb.-да исә үст тумурчуглар сонра кәлән дөнүмләр өртүлмәмишдир.

Аилә: DESMOCERATIDAE Zittel

Чинс: **Pseudohaploceras** Hyatt

Pseudohaploceras cf. *matheroni* d'Orb.
var. *caucasica* Lupp.

III чәдвәл, шәкил 7

1952. *Pseudohaploceras matheroni* (d'Orb) var. *caucasica* Луппов. Нижнемеловые отложения..., сәh. 182, III чәдвәл, шәкил, 1; IV чәдвәл, шәкил 4; V чәдвәл, шәкил 1 (синонимика).

Нүвәнин гырынтысы өз скулптурасына көрә *P. matheroni* (d'Orb.) var. *caucasica* Luppov охшайыр.

Аилә: PARAHOPLITIDAE Spath

Чинс: **Matheronites** Renngarten

Matheronites ridzewskyi Karak.

III чәдвәл, шәкил 8.

1926. *Matheronites ridzewskyi* Ренгартен. Асса-Камбилеевка..., сәh. 29, II чәдвәл, шәкил 9—10; IX чәдвәл, шәкил 5.
1958. *Matheronites ridzewskyi*. Основы палеонтологии, сәh. 102, XLVI чәдвәл, шәкил 7 а, б, в.

Узунлуғу 21,2 *мм* (1), һүндүрлүйү 8,3 *мм* (0,39), галынлығы 8 *мм* (0,37), көбәйи 7,8 *мм* (0,36).

Бизим нүсхәләр Каракашын орикиналларына тамамилә охшайыр. Бу нөвүн тәсвири Каракашын вә Ренгартенин әсәрләриндә этрафлы көстәрилир.

Кәсилишин формасына көрә вә аз инволүтлүйүнә көрә *M. soulieri* Math. тәсвир олунан нөвә хейли охшайыр. *M. soulieri* Math. да яшынын инкишаф мәрһәләсиндә надир һалларда аралыг габырғалара раст кәлинир; бу нөвдә сифонал тумурчуглар айдын дейилдир.

M. khwamliensis Rouch. дөнүмләринин кәсилишинин формасына, хейли енсиз көбәйинә, дүз вә күчлү габырғалардан тәшкил олунмуш структурасына көрә тәсвир олунан нөвдән фәргләнир. Онун әсас габырғалары икиләшир вә һәр бири ики чүт тумурчуға маликдир, аралыг габырғалар исә бир чүт сифонал тумурчуға маликдир.

Чинс **Deshayesites** Kasansky

Deshayesites cf. *dechyi* Papp

III чәдвәл, шәкил 9

1926. *Deshayesites dechyi* Ренгартен. Асса-Камбилеевка . . ., сәh. 30, II чәдвәл, шәкил 11—12; IX чәдвәл, шәкил 6 (синонимика).
1952. *Deshayesites* cf. *dechyi* Луппов. Нижнемеловые отложения . . ., сәh. 204, VII чәдвәл, шәкил 2—4.
1955. *Deshayesites dechyi* Эристави. Нижнемеловая фауна Грузии, сәh. 95.

Нүсхәләр там дейил, лакин яхшы сахланылмышдыр. Бу нөвүн әтрафлы тәсвири синонимикада көстәрилән әсәрләрдә верилмишдир.

1- и чәдвәл

№	Нөвләрин ады	Стратиграфик яйылмасы: Валанжин	Һотерив	Алт баррем	Юхары баррем	Алт апт	Юхары апт	Алт алб	Орта алб	Юхары алб	Сеноман	Ҹоғрафи яйылмасы: Ҹәнуби Инкилтәрә	Ҹәнуби-шәрги Франса	Әлчәзаир	Шимали Алмания	Исвечрә	Балканлар	Крым	Шимал-Гәрби Гафгаз	Шимали Гафгаз	Күрчүстан	Волгабою	Дағыстан	Кичик Гафгаз (Азәрб.)	Мангышлаг	Тапылдығы ер: Таһирчалчай	Вәлвәләчай	Ерләшдирән сүхурларын яшы
1	*Nucula* cf. *pectinata* Sow. var. *tenuicostata* Mordv.							+												+							+	Сантон
2	*Barbatia aptiensis* Pict. et Camp.			+	+	+	+					+				+				+	+						+	»
3	*Cucullaea glabra* Park.					+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+			+	+	+					+	»
4	*Cucullaea eichwaldi* Karak.					+	+													+							+	»
5	*Septifer* cf. *lineatus* Sow.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+				+							+	»
6	*Lima cottaldina* d'Orb.			+	+	+	+						+			+				+				+			+	»
7	*Trigonia* cf. *spinosa* Park.						+	+				+								+					+		+	»
8	*Astarte* cf. *obovata* Sow.		+	+	+	+						+				+												
9	*Thetironia minor* Sow. var. *transversa* Renng.				+	+	+					+				+				+							+	»
10	*Phyllopachyceras baborense* Coq.					+	+	+					+	+		+	+	+		+	+						+	»
11	*Protetragonites strangulatus* d'Orb.	+	+	+	+	+	+						+	+			+	+			+						+	»
12	*Ancyloceras* cf. *nicoleti* Pict. et Camp.					+	+									+				+						+	+	»
13	*Ancyloceras* cf. *blancheti* Pict. et Camp.					+	+									+				+							+	»
14	*Ancyloceras* cf. *furcatum* d'Orb.					+	+					+	+	+						+	+						+	»
15	*Turrilites* cf. *bergeri* Brongn.									+				+		+					+			+		+	+	»
16	*Pseudohaploceras* cf. *matheroni* d'Orb. var. *caucasica* Luppov					+	+						+						+	+			+				+	»
17	*Matheronites ridzewskyi* Karak.					+														+							+	
18	*Deshayesites* cf. *dechyi* Papp					+																						»
19	*Deshayesites* cf. *aeshayesi* Leym.					+						+			+				+	+	+		+	+		+	+	»
20	*Epicheloniceras* cf. *tschernyschowi* Sinz.						+												+	+	+	+		+	+		+	»

II чәдвәл

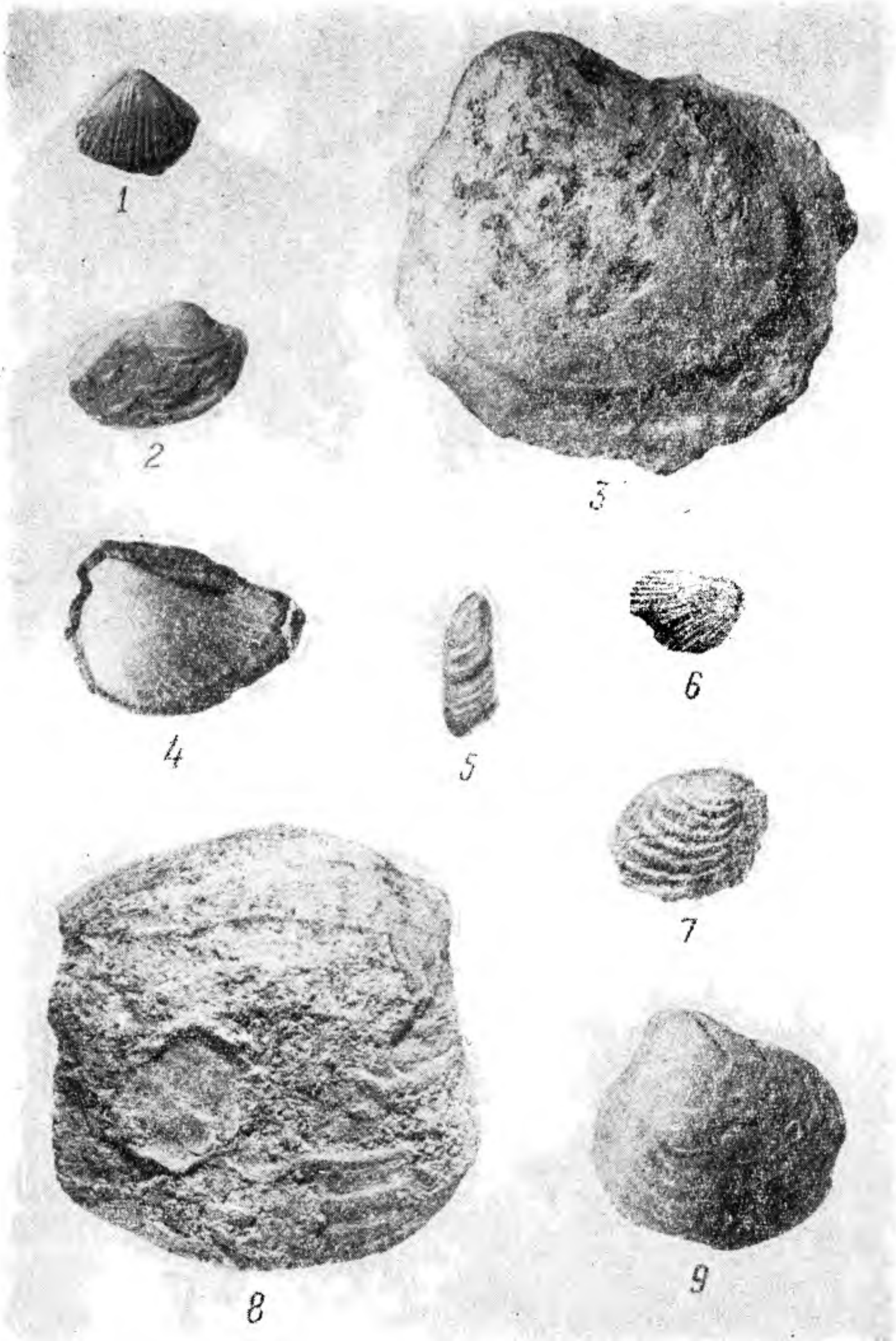

1—Nucula cf. *pectinata* Sow. var. *tenuicostata* Mordv. *2—Barbata aptiensis* Pict. et Camp., *3—Cucullaea glabra* Park, *4—Cucullaea eichwaldi* Karak., *5—Septifer* cf. *lineatus* Sow., *6 — Lima cottaldina* d'Orb., *7—Trigonia* cf. *spinosa* Park., *8—Astarte* cf. *obovata* Sow., *9—Thetironia minor* Sow. var. *transversa* Renng.

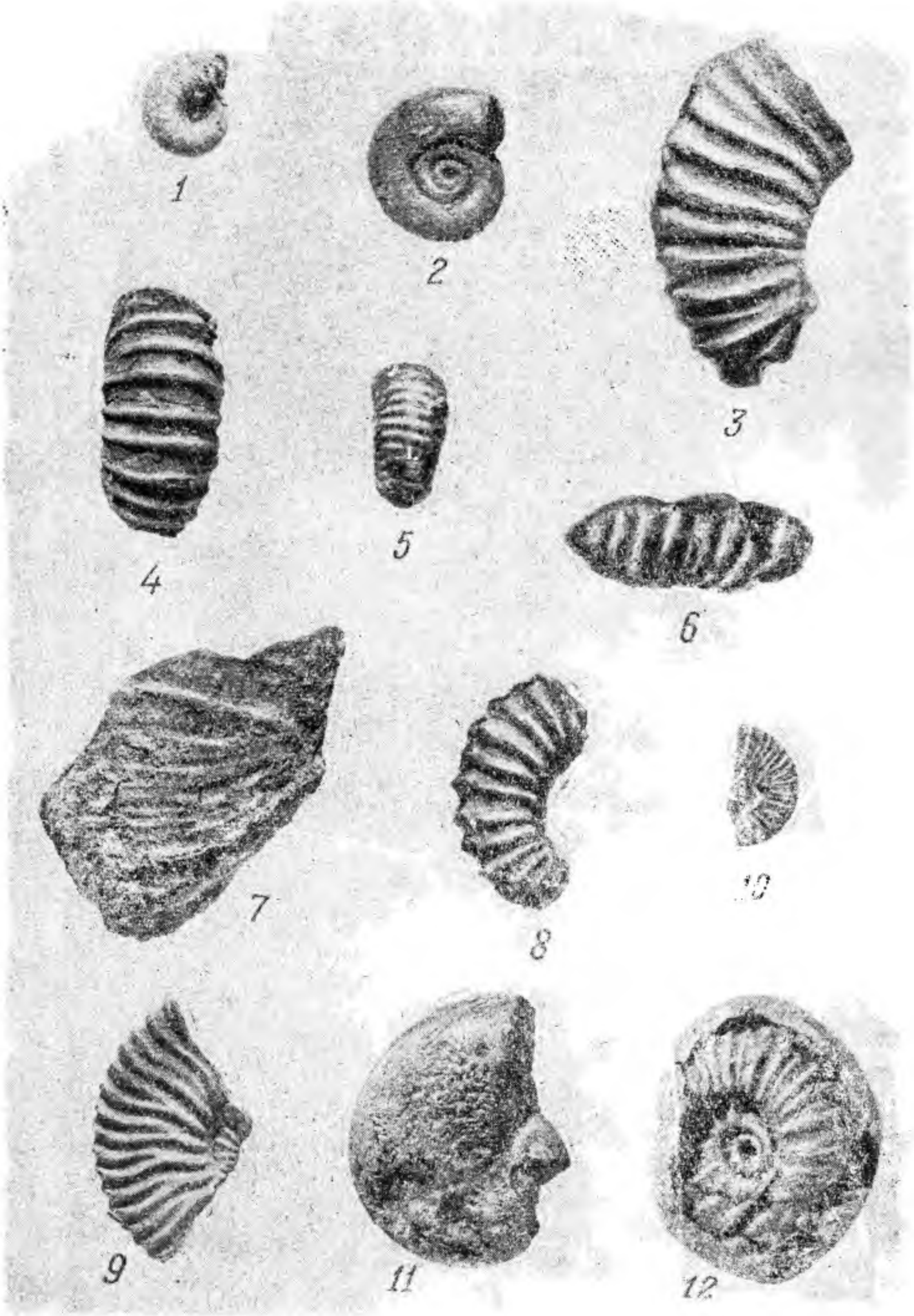

1 вә *11—Phyllopachyceras baborense* Coq., *2—Protetragonites strangulatus* d'Orb., *3—Ancyloceras* cf. *nicoleti* Pict et Camp., *4—Ancyloceras* cf. *blancheti* Pict. et Camp., *5—Ancyloceras* cf. *furcatum* d'Orb., *6—Turrilites* cf. *bergeri* Brogn., *7—Pseudohaploceras* cf. *matheroni* d'Orb. var. *caucasica* Lupp., *8—Matheronites ridzewskyi* Karak., *9—Deshayesites* cf. *dechyi* Papp, *10—Deshayesites* cf. *deshayesi* Leym., *12—Epicheloniceras* cf. *tschernyschowi* Sinz.

Deshayesites cf. *deshayesi* Leym.

III чәдвәл, шәкил 10

1933. *Deshayesites deshayesi* Rouchadze. Ammon. aptiennes... p. 203 (синонимика)
1952. *Deshayesites* cf. *deshayesi* Луппов. Нижнемеловые отложения . . . , сәһ. 205, VIII чәдвәл, шәкил 2.
1955. *Deshayesites deshayesi* Эристави. Нижнемеловая фауна Грузии, сәһ. 95.
1958. *Deshayesites deshayesi*. Основы палеонтологии, сәһ. 102, XLVII чәдвәл, шәкил 1а, б.

Бу нөв синонимикада көстәрилән әсәрләрдә әтрафлы тәсвир олунмушдур. Бизим нүсхәләримиз бу тәсвирләрә тамамилә уйғун кәлир.

Аилә: CHELONICERATIDAE Spath

Чинс: Epicheloniceras Casey

Epicheloniceras cf. *tschernyschowi* Sinz.

III чәдвәл, шәкил 12

1933. *Douvilleiceras tschernyschowi* Rouchadze. Les Ammonites aptiennes..., p. 194 (синонимика).
1958. *Epicheloniceras tschernyschovi*. Основы палеонтологии, сәһ. 117, LVI чәдвәл, шәкил 4 а, б, в, 5.

Узунлуғу 29 *мм* (1), һүндүрлүйү *мм* (0,29), көбәйи 9 *мм* (0,31).
Бу нөв Рухадзенин әсәриндә яхшы тәсвир олунмушдур.

ӘДӘБИЙЯТ

1. Алиев Р. А. К стратиграфии меловых отложений междуречья Тагирджалчай—Гильгильчай (юго-восточный Кавказ). „Изв. АН Азерб. ССР“, № 6, 1957.
2. Алиев Р. А. История геологического развития междуречья Тагирджалчай—Гильгильчай (юго-восточный Кавказ) в меловой период. „Изв. АН Азерб. ССР“, № 8, 1957.
3. Каракаш Н. И. Меловые отложения северного склона Главного Кавказского хребта и их фауна. 1897.
4. Луппов Н. П. Нижнемеловые отложения северо-западного Кавказа и их фауна. 1952.
5. Мордвилко Т. А. Пелециподы из отложений аптского и альбского ярусов на Северном Кавказе. Тр. ВГРО, вып. 140, 1932.
6. Основы палеонтологии. Моллюски—Головоногие II. Аммоноидеи. Справочник для палеонтологов и геологов СССР. 1958.
7. Ренгартен В. П. Фауна меловых отложений Ассинско-Камбилеевского района на Кавказе. Тр. Геол. ком; нов. сер., вып. 147, 1926.
8. Степанов Д. Л. Принципы и методы биостратиграфических исследований. Тр. ВНИГРИ, вып. 113. 1958.
9. Эристави М. С. Нижнемеловая фауна Грузии. Монография № 6, Ин-т геол. и минер. АН Груз. СССР. 1955.
10. Pictet F. et Renevier E. Description des fossiles du terrain aptien de la perte du Rhone et des environs de S-te Croix. 1857.
11 Rouchadze J. Les Ammonites aptienes du la Géorgie occidentale. Bull. de l'Institut Geol. de Georgie, v. I, fasc. 3, 1933.
12. Sowerby J. Mineral-Conchology of Great Britain. 1822.
13. Woods H. A Monograph of the cretaceous lamellibranchia of England. vol. I—II, 1900—1914.

Р. А. Алиев

О нахождении переотложенной нижнемеловой фауны на северном склоне юго-восточного Кавказа

РЕЗЮМЕ

Во время палентолого-стратиграфических работ на северном склоне юго-восточного Кавказа в отложениях верхнего мела, развитых в верховьях рр. Тагирджалчай и Вельвелячай, автором статьи была собрана многочисленная фауна брахиопод, пелеципод и аммонитов. При палеонтологическон обработке собранного материала обнаружилось, что эта фауна имеет аптский и альбский возраст и является, таким образом, переотложенной в более молодых отложениях. Найденная фауна происходит из галек конгломератов, возраст которых установлен нами как сантонский. Здесь найдены следующие виды и разновидности: *Kingena* sp., *Rhynchonella sulcata* (Park.) Dav., *Barbatia aptiensis* Pict. et Camp., *Corbis corrugata* Sow., *Lima cottaldina* d'Orb., *Septifer* cf. *lineatus* Sow., *Nucula* cf. *pectinata* Sow. var. *tenuicostata* Mordv., *Cucullaea eichwaldi* Karak., *C.* sp. ind. aff. *cornueli* d'Orb., *C. glabra* Park., *Opis* sp. ind., *Thetironia minor* Sow. var. *transversa* Renng., *Astarte* cf. *obovata* Sow., *Trigonia* cf. *spinosa* Park., *Phyllopachyceras baborense* Coq., *Protetragonites strangulatus* d'Orb., *Ancyloceras* cf. *blancheti* Pict. et Camp., *A.* cf. *furcatum* d'Orb., *A.* cf. *nicoleti* Pict. et Camp., *A.* ex gr. *simbirskensis* (Jasikov) Sinz., *Turrilites* cf. *bergeri* Brongn., *Colchidites* sp. ind., *Pseudohaploceras* cf. *matheroni* d'Orb. var. *caucasica* Lupp., *Matheronites ridzewskyi* Karak., *Epicheloniceras* cf. *tschernyschowi* Sinz., *Costidiscus* sp., *Hamites* sp., *Deshayesites dechyi* Papp, *D.* cf. *deshayesi* Leym. и др.

Большинство форм найдено в нескольких экземплярах. Все они представлены ядрами, позволяющими в большинстве случаев определенно высказаться за принадлежность их к тому или иному виду или разновидности. Для обоснования возраста переотложенной фауны важную роль играют аммониты. Среди них имеются руководящие аптские формы—*Ancyloceras* cf. *blancheti* Pict. et Camp., *A.* cf. *furcatum* d'Orb., *A.* ex gr. *simbirskensis* (Jasikov) Sinz., *Pseudohaploceras* cf. *matheroni* d'Orb var. *caucasica* Lupp., *Matheronites ridzewskyi* Karak., *Deshayesites* cf. *dechyi* Papp, *D.* cf. *deshayesi* Leym. и *Epicheloniceras* cf. *tschernyschowi* Sinz. Лишь одна фома—*Turrilites* cf. *bergeri* Brongn. указывает на альбский возраст. Остальные формы не противоречат аптскому и альбскому возрасту.

Нахождение переотложенной фауны нижнемелового возраста позволяет сделать некоторые палеогеографические выводы. Вымытые из более древних отложений ископаемые указывают на значительное распространение в данном районе аптских и альбских отложений, впоследствии размытых верхнемеловой трансгрессией. Состав этих ископаемых позволяет также отчасти, установить характер размывавшихся пород. Эти отложения, по-видимому, были не глубоководные и образовывались в открытом море. Полное уничтожение этих отложений также указывает на их незначительную мощность.

Указанные выше места нахождения переотложенной фауны расположены в пределах Судурской геоантиклинальной зоны и Шахдагско-Хизинского синклинория. В Судурской геоантиклинальной зоне разрез меловых отложений состоит из нормально-морских отложений валанжина, готерива, баррема, кампана и дата. В пределах Шахдагско-

Хизинского синклинория мы имеем полный разрез мела, выраженный в большинстве своем флишем.

Факт нахождения богатой переотложенной апт-альбской фауны в отложениях сантонского века геосинклинальной зоны заставляет нас думать, что в это время геоантиклинальная зона представляла из себя сушу, и данная фауна привнесена во флишевый прогиб с территории геоантиклинальной зоны, где отложения апта и альба отсутствуют.

Просматривая список переотложенных форм, можно легко заметить большое сходство их с таковыми, встречающимися в нижнемеловых отложениях Северного Кавказа и Закавказья. Эта фауна носит средиземноморский характер и показывает, что рассматриваемый участок в аптское и альбское время был занят нормальным морским бассейном, который был связан с аптскими и альбскими бассейнами Северного Кавказа и Закавказья.

Найденная фауна, хотя и утратила свое стратиграфическое значение, однако она в значительной степени дополняет фаунистическую характеристику аптских и альбских отложений северного склона юго-восточного Кавказа.

Местонахождение и распространение форм представлены в табл. 1.